

Ключевые слова: реэмигрантские коммунны, большевистский режим, коммунистическая пропаганда.

Annotatoin

Are analysed the problems of agricultural communes of reemigrants in Ukraine in 20th of the last century. Basic attention is spared the reflection of members of associations on cardinal disparity of soviet realities those presentations which they had formed efforts of communist propaganda, and also reacting of the bolshevist mode, on the threat of his discredit predefined the proper disappointment of reemigrants.

Keywords: communes of reemigrants, bolshevist mode, communist propaganda.

Кондратюк Г. М.
Республіканський вищий навчальний заклад
“Кримський інженерно-педагогічний університет”

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ З ПИТАНЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ В КРИМСЬКІЙ АРСР (20-30-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

В статті висвітлюються адміністративні компоненти політики коренізації в Кримській АРСР в 1920–1930-х роках. Проаналізовано роль різних органів влади в здійсненні заходів національної політики ВКП(б).

Ключові слова: Кримська АРСР, національна політика, політика коренізації.

Сучасна Україна є багатонаціональною державою. Згідно з даними проведеного в грудні 2001 року першого Всеукраїнського перепису населення в країні живуть представники більш як 120 народів. Тому збереження міжнаціонального миру і стабільності є найважливішою умовою успішного державного будівництва. **Актуальність** даної теми визначається також необхідністю створення моделі регулювання міжнаціональних відносин. Допомогти в цьому може аналіз досвіду здійснення міжнаціональної політики в 1920–1930-х роках. Необхідний об'єктивний підхід до вивчення міжвоєнного періоду, як без ідеалізації, так і без зайвої його драматизації. Радянський варіант регулювання міжнаціональних відносин є одним із джерел сьогоденних ускладнень в етнічній сфері.

Термін політика в одному зі своїх перекладів означає систему заходів для досягнення певної мети. Суспільно-політичний процес спрямовується і координується органами державної влади й управління. Роль держави величезна в реалізації комплексу регуляторних заходів в етнічній сфері життя суспільства. **Мета** цієї статті в тому, щоб проаналізувати діяльність органів влади й управління в Кримській АРСР у міжвоєнний період з питань реалізації практичних заходів національної політики ВКП(б).

Національна політика міжвоєнного періоду дістала назву політики коренізації. Вона мала регіональну специфіку. В УРСР дістала назву українізації, а в Кримській АРСР – татаризації.

Окремі аспекти політики коренізації стали предметом уваги сучасних дослідників. Це роботи: П. І. Надолішнього, В. Б. Кузьменко, В. Устименко [1]. Однак управлінська діяльність у Кримській АРСР не стала предметом окремого вивчення, а дослідники аналізували процеси, що відбувалися в УРСР.

З необхідністю вирішення національних питань нова радянська влада зіштовхнулася

буквально відразу ж після її установаження в Криму в листопаді 1920 року. Для оперативного керування поточними питаннями у складі обласного комітету РКП(б) було створено Татарське бюро (Татбюро), що діяло в 1921–1922 роках. В 1922 році головою Татбюро був Ізмаїл Фірдевс. У своїй доповіді про роботу бюро в лютому 1922 року Фірдевс говорив: “Одним з найважливіших заходів татарського бюро було проведення в життя татаризації радянських апаратів і радянських татарських працюючих мас. При найближчій участі Татбюро було складено декрет КРИМЦВКА від 10-ІІ 1921 року про татаризацію радянських апаратів і застосування татарської мови в державних установах” [2, арк. 5].

Для реалізації політики коренизації, проголошеної XII з’їздом РКП(б) був створено спеціальну систему органів. Після того, як у квітні 1923 року відбувся XII з’їзд РКП(б), що визначив основні напрями політики коренизації, її реалізація в Криму обговорювалася на нараді відповідальних татарських працівників. Нарада відбувалася в Сімферополі 28 й 29 червня 1923 року з порядком денним: “Національна політика в Криму”. Одним з доповідачів був голова РНК Кримської АРСР Саїд-Галієв. У резолюції за підсумками роботи наради було поставлено завдання “завершити розпочату татаризацію первинних радянських апаратів: сільрад, райвиконкомів, у районах з переважно татарським населенням; у всіх великих установах, що стосуються роботи з татарським населенням, необхідно мати татарського працівника, або, принаймні, по одному перекладачеві; вважати за необхідне знання місцевої татарської мови російськими працівниками, що ведуть роботу в районах з переважно татарським населенням” [3, арк. 25].

Буквально з початку встановлення радянської влади в структурі обкому почали створюватися структурні підрозділи, які здійснювали роботу серед національних груп Криму. Це були національні секції, що реалізовували конкретний комплекс заходів. У своєму звіті за першу половину 1921 року про роботу обласного комітету РКП(б) зазначалося, що “німецькою секцією видається щотижнева газета “Молот і серп”. У деяких повітах проведено німецькі конференції... Татарською секцією видається татарською мовою газета “Новий світ” 3 рази на тиждень. У повітах відбулася низка конференцій, на початку травня відбулася обласна конференція у Сімферополі. Вірменською секцією видається газета “Дзвін Комуни” раз на два тижні. У деяких повітах відбулися повітові конференції” [4, с. 9].

Для реалізації заходів національної політики формувалася нормативна база. У грудні 1921 року було видано постанову РНК і ЦВК Кримської АРСР “Про татаризацію Радянських державних апаратів і про застосування татарської мови в установах Республіки”. Цей документ, зокрема, фіксував необхідність створення низки органів з питань реалізації національної політики у зв’язку зі створенням у листопаді 1921 року Кримської РСР. У тому числі необхідно було “утворити при КРИМЦВК постійну комісію з питань татаризації радянських апаратів і послугоування татарською мовою в державному вживанні... при Кримраднаркомі засновується Центральна Колегія перекладачів у складі голови і п’яти членів. На місцях при Окрвиконкомах затверджуються посади перекладачів...різних документових паперів” [5, арк. 18].

Структурним органом, що брав участь у реалізації комплексу заходів національної політики, в 1921 році було Кримське Представництво Народного комісаріату у справах національностей. Представник Наркомнацу в Криму Булушев звернувся до кримського обкому із проханням про надіслання працівників із Кримоблтатбюро і татсекцій у повітах. В зверненні Кримського представництва Народного Комісаріату у справах національностей

2 червня 1921 року до Кримревкому констатувалося, що “партійна робота (комунізм) серед татар майже не ведеться: причина цього, хоча, з одного боку є відсталість татар, але, з другого і найголовніше – самочинні і найчастіше злочинні дії окремих товаришів, усі помилки та злочини яких переносяться темною масою на всю партію” [6, арк.131зв.].

Для вирішення питань стратегічного планування комплексу заходів національної політики створювалися періодичні комісії, покликані розв’язати певну проблематику. Так, 1924 року при ОК РКП(б) було створено Комісію щодо національного питання. До її складу увійшли А. Іванов, О. Дерен-Айерли, Мустафа, Шварц, Р. Ногаєв, Бекіров, У. Балич. Комісією було розроблено “Проект плану роботи Кримської парторганізації щодо національного питання”. У документі, зокрема, фіксувалася необхідність “зважаючи на малочисельність досвідчених працівників-татар, необхідно створити курси при Наркомосі для підготовки радянських і кооперативних працівників” [7, с. 8].

Центральна роль у процесі реалізації національної політики належала Кримському обкому РКП(б)-ВКП(б). На засіданнях Бюро обкому обговорювалися принципові питання національної політики і насамперед кадрові рішення. Питання практичних заходів національної політики неодноразово обговорювалися на засіданнях Президії Кримського обласного комітету. Президія приймала концептуально важливі рішення про хід курсу коренизації. Навколо практичних заходів у кримській партійній організації в 1923-1927 роках відбувалася гостра дискусія. Сформувався кілька груп комуністів кримських татар - так звані “праві” й “ліві”. Їхні відносини характеризуються гострою міжфракційною боротьбою. 16 вересня 1924 року відбулося закрите засідання Президії Кримського обкому РКП(б) разом з ОКК. Центральне питання порядку денного “Національне питання в Криму (вплив та ухили)”. Секретар обкому Носов у своєму виступі говорив: “Татар у партії в Криму за питомою вагою мало... Була мрія про самостійну національну республіку й вона ще не залишається. Наші націоналісти ще мають зв’язок із закордоном (Туреччина)...Тут у нас татарського пролетаріату немає і в цей момент дуже важко керувати масою. Наша мова їм чужа” [8, арк. 177].

З метою створення ефективного механізму реалізації національної політики регулярно проводилися Народи татарських працівників, членів РКП(б). На Нараді, що відбувалася 7 липня 1924 року, з основною доповіддю “Про перспективи роботи серед татар і практичні пропозиції членів Народи, спрямовані на посилення партійної та радянської роботи серед татарських мас”, виступив секретар обкому Носов. За підсумками роботи наради було ухвалене рішення про те, що “коли в когось із товаришів будуть ті або інші пропозиції щодо національної політики, як у сфері принципів, так і в практичній, повинні вносити їх на обговорення президії або на Татнараді, а аж ніяк не виносити в масу недозволених питань” [9, арк. 122]. Це рішення свідчить про те, що маса людей була відсторонена від прийнятих рішень, які безпосередньо зачіпали їхні інтереси. Партійних керівників хвилювало недопущення відкритої дискусії. Як інструменти керування нарада запропонувала скликати періодичні безпартійні конференції, наради комуністів кримських татар, прикріпити “відповідального” центрального татарського працівника до окремих сільських рад. Отже, адміністративні важелі керування національною політикою були сконцентровані насамперед в обкомі партії.

При Кримському обкомі ВКП(б) в 1925 році діяла Нацкомісія, що вирішувала поточні питання реалізації національної політики. В 1925 році Головою Нацкомісії був обраний секретар обкому Петропавловський, а до президії входили Мамут-Недим, Таксер й інші. Комісія на своїх засіданнях розглядала різноманітні питання, у тому числі розвитку

народної освіти серед різних національностей. Так, на першому засіданні Нацкомісії 13 жовтня 1925 року з доповіддю “Про підсумки й перспективи роботи НКО серед національностей” виступив нарком освіти Кримської АРСР У. Балич [10, арк. 11]. Необхідно зазначити, що Усеїн Балич був активним націонал-комуністом, який пройшов події національної боротьби кримських татар 1917–1920 років. Успішна коренизація в сфері освіти відбулася значною мірою завдяки його зусиллям. Балич займав ще одну посаду, безпосередньо пов’язану з реалізацією національної політики. Восени 1925 року в автономії була запроваджена спеціальна посада Уповноваженого ВЦВК при ЦВК Кримської АРСР з питань охорони прав національних меншин. План роботи Уповноваженого У. Балича передбачав “установлення тісного зв’язку з національними меншинами, виявлення ступеня обслуговування радапаратом національних меншин, особливе посилення уваги на обслуговування з кульосвітньої лінії...збирати й опрацьовувати матеріали про економічне становище національних меншин” [11, арк. 80]. У. Балич у своїй доповіді “Про роботу Уповноваженого з питань охорони національних меншин” восени 1925 року говорив, що “основними моментами в роботі уповноваженого є питання освіти, охорони здоров’я й землевпорядження, відповідно до яких і розроблено план роботи уповноваженого” [12, арк. 28]. Балич, що керував освітніми процесами, зазначав, що НКО здійснено переведення шкіл національних меншин на рідну мову навчання, здійснюється забезпечення шкіл підручниками, проводиться добір учителів, створено 4 національних дитячих садки із загальної кількості 16. У резолюції на доповідь Уповноваженого у справах нацменшин фіксувалося, що необхідно “з метою надання всій роботі характеру живого активного зв’язку з нацмен групами, необхідно цю роботу в практичній частині пов’язати з обстеженням і вивченням нацмен установ (сільрад, шкіл, комітетів взаємодопомоги, товариств, організацій) проводячи такі у плановому порядку. З метою поглиблення роботи звернути особливу увагу на вивчення питання про переведення на рідну мову діловодства в нацмен Радах, підходячи до нього з погляду практичної доцільності” [13, арк. 30]. Питання перекладу документації на рідну мову було порушено не випадково. Питання зміни статусу мови, розширення сфери її застосування було одним з важливих елементів національної політики.

Партійні наради й конференції проводилися не тільки з комуністами кримськими татарами, а й представниками інших національностей. В 1926 році було проведено I Всекримську нараду нацмен партпрацівників. З доповідями про політичний стан нацмен виступили працівники обкому Глоуберман і Баумгартен. Доповідачі загострили увагу присутніх на важливості роботи серед усіх національностей Криму, особливо відзначивши роботу серед німців та євреїв і на боротьбі з “національними угрупованнями”. Резолюція за підсумками роботи фіксувала, що “нарада звертає увагу всіх партійних національних працівників на своєчасне повідомлення до обласного комітету про всі прояви прагнення, в якому б то не було вигляді одержати організаційне оформлення” [14, арк. 197].

Необхідно зазначити, що в багатьох народних комісаріатах створювалися спеціальні структурні підрозділи, які реалізовували заходи національної політики. Так, у складі Народного комісаріату освіти при Колегії Наркомосу працювала Рада з питань освіти національних меншин (Раднацмен). Цей структурний орган функціонував на основі спеціально розробленого положення. Ці структурні підрозділи взаємодіяли з Агітпропом і Нацменкомісією обласного комітету.

Для того, щоб такі заходи національної політики досягали своєї мети, необхідна була громадська підтримка. Важливою формою роботи стали наради нацменшин і безпартійні

конференції. 26 квітня 1930 року в Сімферополі відбулася Всекримська нарада національних меншин. Комісія стосовно її скликання визначила, що загальна кількість представників мала становити 150 осіб від 12 національностей. Цим визначалася широта форуму й облік специфічних потреб різних народів, що жили в автономії. Зокрема, на нараді було представлено 40 делегатів німців, 30 євреїв, 20 греків, 15 українців, 10 вірменів, 10 болгар, по 5 караїмів, кримчаків, естонців і чехів, 2 поляки і 3 італійці [15, арк. 11]. Для обговорення було винесено широке коло питань, такі як “Національна політика Радянської влади і чергові завдання нацрозбудови Кримської республіки”, а також проблеми колгоспного будівництва, культурного розвитку різних народів.

1929 рік може бути визначений як початок якісно нового етапу в національній політиці. По-перше, відбувся судовий процес над Вели Ібраїмовим і з органів влади була звільнена й репресована значна група націонал-комуністів. Наприклад, народний комісар освіти Кримської АРСР Усеїн Балич. Успіхи національної політики багато в чому залежали від їхньої енергійної діяльності. По-друге, змістилися акценти в національній політиці з культури й освіти, розвитку мови на підготовку кваліфікованих кадрів (інженери, робітники) та діяльність адміністративних установ (сільради). У національній політиці почали переважати адміністративні, волонтаристські методи. Зокрема, установлювали відсоток радянських службовців певної національності не звертаючи уваги на рівень підготовки і кваліфікації. Одним з головних завдань стала коренизація радянського апарату і промислових підприємств. Для реалізації цього завдання при ЦВК Кримської АРСР та в районах було введено посади спеціальних уповноважених, що концентрували у своїх руках вирішення даних адміністративних питань. При Президії ЦВК Кримської АРСР було створено Комісію у справах національних меншин. В 1930 році до складу Комісії входили Кешишьянц, Шульц, Щепотьев [16, арк. 6]. Проблема підготовки кваліфікованих працівників різних галузей неодноразово була предметом обговорення на нарадах різних рівнів. Так, партійна нарада, що відбувалася в Сімферополі в 1930 році, присвячена питанням національного будівництва, в резолюції вказала таке завдання: “НКПраці, НКОсвіти, КРПС і Комісії ЦВК з питань коренизації апарату у двомісячний термін розробити план підготовки нових спеціалістів із націоналів і особливо з робітників та селян педагогів, учителів, техніків з с/г, землевпорядників, техніків для промисловості, лікарів, працівників радянського й кооперативного апарату” [17, арк. 20].

Одним з найважливіших координуючих органів у здійсненні національної політики була Комісія з питань коренизації (татаризації) державного, кооперативного, профспілкового апарату й громадських організацій Криму, створена 1929 року. Ця комісія діяла при ЦВК Кримської АРСР. До сфери її повноважень входило спостереження за діяльністю установ, що обслуговували специфічні запити народів півострова. Комісія мала сприяти організації на великих підприємствах структур фабрично-заводського учнівства та комплектуванню їх насамперед кримськотатарською молоддю. Разом з Народним комісаріатом праці, Комісія вивчала ринок праці, рівень безробіття серед кримських татар і здійснювала через Біржу праці їхню перекваліфікацію, насамперед для промислового виробництва [18, с. 20]. 1929 рік може бути визначений як якісно новий етап у національній політиці ще й з огляду на коректування сфери застосування різних мов. 25 липня 1929 року було видано декрет ЦВК і РНК Кримської АРСР про переведення діловодства на кримськотатарську мову в районах найбільшого чисельного проживання кримських татар [19, арк. 45]. При цьому керівники кримської автономії апелювали до досвіду коренизації в УРСР. Мовне питання порушувалося на обласній партійній нараді з питань національної

політики, яка відбувалася 10-12 листопада 1929 року. Один з керівників республіки Пічахчі, аналізуючи недоліки практичних заходів, говорив: “Ми спостерігаємо, як проводилася коренизація на Україні. Здавалося б зі спостережень, з досвіду проведення українізації ми могли б урахувати їхні методи роботи, їхні помилки й позитивні моменти. На основі досвіду братніх республік (Україна, Білорусія, Татарія) ми могли й повинні були б раніше поставити це питання” [20, арк.45].

Низовим рівнем реалізації національної політики були сільські ради. Тенденція межвосного двадцятиліття – це збільшення кількості як сільських рад, так і районів. Сільські ради створювалися за національним критерієм залежно від чисельної переваги жителів певної національності. Голова ЦВК Кримської АРСР В. Ібраїмов у статті присвяченій 6-річчю встановлення радянської влади в Криму, вказував, що з 345 сільських рад, які функціонували в 1927 році, 292 – національні, у тому числі 145 – кримськотатарських. В. Ібраїмов писав, що “велика частка уваги радянського уряду Криму була приділена корінному, татарському населенню, що потерпіло більше за інших” [21, с. 5]. Працівники сільських рад безпосередньо контактували з місцевим населенням різних національностей, реагуючи на його запити й потреби. З метою ефективної реалізації конкретних заходів національної політики відбувалося створення сільських рад шляхом їх “розукрупнення”. Так, в 1929 році в Кримській АРСР налічувалося 427 сільських рад. З них кримськотатарських – 144, німецьких – 37, болгарських – 9, грецьких – 8, єврейських – 14, вірменських – 2, естонських – 2, чеська – 1 [22, арк.43]. В 1930 році в Кримській АРСР було проведено нове районування. Замість 10 районів було створено 16, з яких 5 – кримськотатарські, український, німецький та єврейський національні райони. В 1931 році в результаті програми розукрупнення сільських рад з 460 сільрад 165 були кримськотатарськими, 36 – німецькими, 29 – єврейськими, 21 – українськими, 8 болгарських, 8 грецьких, 3 вірменські та 67 – змішаних [23, с. 69].

Національна політика припускала також діяльність працівників певної національності. Коренизація давала установку на те, що представник влади і селяни мали бути людьми однієї національності й, буквально розмовляти однією мовою. Тому у складі місцевих органів влади певний відсоток припадав на представників тих національностей, які компактно проживали в регіоні діяльності сільської ради. Так, у звіті Кримського обласного комітету РКП(б) до XI обласної партконференції вказувалося, що “у складі сільрад з 2080 членів – 806 татар, або 39,9 %, і 143 голів сільрад 54 особи, або 40%, татари...КРИМЦВК обраний із 75 членів, з них 30 осіб, або 40%, татари, а в складі членів РВК татар 20%” [24, с. 37].

Отже, національна політика з її комплексом заходів, не була самометою. Коренизація мала зміцнити політичну владу більшовиків, підкорити національне селянство й придушити “буржуазний націоналізм”. Ця стратегічна мета зафіксована у змісті багатьох партійних документів. Так, у “Підсумках і завданнях національної роботи” XII обласної кримської конференції недвозначно вказувалося: “...необхідно пам’ятати, що національне питання, що є досить важливим і серйозним питанням, без правильного вирішення якого зовсім неможлива перемога пролетарської революції, все-таки є підпорядкованим основному питанню революції, – питанню про диктатуру пролетаріату” [25, с. 8].

Використана література:

1. *Надолінній П. І.* Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики. – К.: Видавництво УАДУ, 1998. – 262 с.; *Кузьменко В. Б.* Міжнародні відносини в Радянській Україні (1917–1939 рр.): правові аспекти. – Одеса: ОДУВС, 2009. – 810 с.;

- Устименко В. Етнонаціональна політика як фактор державотворення в Україні (1917–1920 рр.) / Відп. ред. Р. Я. Пиріг. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – 144 с.
2. Державний архів Автономної Республіки Крим (ДААРК). Ф. П. 1, оп.1, спр. 195, арк.5.
 3. Там само. спр.287, арк.25.
 4. Известия Крымского ОК РКП(б). – 1921. – 4 мая, №2.
 5. ДААРК. Ф. П. 1, оп.1, спр.62, арк.18.
 6. ДААРК. Ф. П.1, оп. 1, спр.63, арк.131зв.
 7. Коммунистический вестник. – 1924. - №9, декабрь.
 8. ДААРК. Ф. П. 1, оп. 1, спр.320, арк.177.
 9. Там само. спр.320, арк.122.
 10. Там само. спр.435, арк.11.
 11. Там само. спр.468, арк.80.
 12. Там само. спр.435, арк.28.
 13. Там само. спр.435, арк.30.
 14. Там само. спр.468, арк.197.
 15. Там же. спр.1032, арк.11.
 16. Там само. спр.1032, арк.6.
 17. Там само. спр.1032, арк.20.
 18. Коренизация аппарата Крымской АССР. (К вопросу о вовлечении трудящихся татар в производство, государственные, кооперативные учреждения и общественные организации). – Симферополь : издание орготдела КрымЦИКа, 1929.
 19. ДААРК. Ф. П. 1, оп.1, спр.870, арк.45.
 20. Там само.
 21. *Ибраимов В.* На пути самоопределения национальностей // Крым. – 1927. – № 1/3.
 22. ДААРК. Ф. П. 1, оп. 1, спр.870, арк.43.
 23. Сборник материалов к отчёту ОК ВКП(б) на XVI областной партийной конференции. – Симферополь, 1932. – 102 с.
 24. Отчёт Крымского областного комитета РКП(б). К XI областной партконференции. – Симферополь: Крымполиграфтрест, 1925. – 70 с.
 25. Резолюции XII крымской областной конференции. – Симферополь, 1927.

А н н о т а ц и я

В статье освещаются административные составляющие политики коренизации в Крымской АССР в 1920-1930-х годах. Анализируется роль различных органов власти в реализации мероприятий национальной политики ВКП(б).

Ключевые слова: Крымская АССР, национальная политика, политика коренизации.

A n n o t a t i o n

The thesis is dedicated to integrated research of history of korenisation in the Crimean ASSR in the period between two world wars.

Keywords: the Crimean ASSR, national policy, korenisation policy.